

ARVUSTUSED

Connecting the Baltic area: the Swedish postal system in the seventeenth century, ed. by Heiko Droste, *Södertörn Studies in History*, 9, Södertörn Academic Studies, 42 (Huddinge: Södertörns högskola, 2011), 227 lk. ISBN 978-91-86069-23-0.¹

Kommunikatsioonist kui info edastamisest ja vastuvõtmisest kirjutamine pole kindlasti lihtne. Ühelt poolt varitseb oht jääda üksnes teoreetiliseks ning seega paratamatult mõneti justkui “elukaugeks”, teisalt ahvatleb temaatika jällegi kirjeldavale teele, vaatlema mingit konkreetset teabeliikumise ilmingut või institutsiooni, hoomamata fenomeni laiemat tagapõhja. Kommunikatsioonialaloo lausa klassikaliste teemade hulka kuulub kindlasti postivõrgustike, -süsteemide ja -sümbolite kujunemine ning areng, mille pikaajaline, kuid eelkõige kirjeldavas stiilis teostatud uurimine on pakkunud viljakaid tulemusi. Postiajaloo paigutamine laiemasse konteksti on seevastu alles hilisem nähtus, näiteks on postisüsteemide teket ja arengut varauusaegses Euroopas käsitatud kommunikatsioonirevolutsiooni võtmes.²

Vaadeldava kogumiku eesmärk järgib analoogset suundumust, seades eesmärgiks uute käsitlusvõimaluste ning vaatenurkade lisamise Rootsi postiajaloo senisele, valdavalt empiirilisele historiograafiale. Seega ei pretendeeri väljaanne 17. sajandi Rootsi posti ajaloo värskeima ülevaate teose staatusele. Tegemist on artiklikogumikuga, mis sisaldab lisaks pikemale sissejuhatusel (Heiko Droste) kuue erineva autori iseseisvat käsitlust.³ Ehkki suurema osa kirjutiste sümboolseks lähtepunktiks on kasutatud Rootsi riikliku postikorralduse sünnifakti 1636. aastal, suunavad autorid käsitlused sealt edasi erinevatele radadele. Nii moodustub vahest veidi kollažlik, kuid siiski tervikuna mõjuv kogumik.

¹ Teos on virtuaalselt leitav Heiko Droste koduleheküljelt <<http://www.droste-enkesen.de>> (29.11.2011).

² Vt Wolfgang Behringer, “Von der Gutenberg-Galaxis zur Taxis-Galaxis? Die Kommunikationsrevolution – ein Konzept zum besseren Verständnis der Frühen Neuzeit”, *Historische Zeitschrift*, 41 (2005), 11–39.

³ Olgu märgitud, et tutvustatava kogumiku autoritest Heiko Droste, Örjan Simonson, Magnus Linnarsson (Olsson) ja Enn Küng osalesid ka *Ajaloolise Ajakirja* teemanumbris “Communication in the early modern Baltic Sea region”, 3/4 (2009).

Kogumiku esimene artikkel (Magnus Linnarsson, “The development of the Swedish Post Office, c 1600–1721”, lk 25–47) on olemuselt ehk kõige üldistavam, sest nagu märgib autor Magnus Linnarsson (varasema nimega Olsson), puudus seni inglise keeles kokkuvõttev artikkel Rootsi riikliku postikorralduse kujunemisest (lk 25). Rootsi postisüsteemi sündi vaadeldakse paralleelselt ning võimalusel ka võrdluses samalaadsete arengutega Kesk-Euroopas, mis aitab paremini visandada siinse süsteemi erijooni. Kui näiteks teistes Euroopa riikides olid postikorralduse tekkimise peamiseks tõukejõuks kaupmeeste merkantiilsed huvid, siis Rootsis rajati postisüsteem eelkõige krooni ehk siis tõusva suurriigi kommunikatsioonivajaduste rahuldamiseks. Avalikke huvisid hakkas postisüsteem täitma alles 1680. aastatel. Linnarsson selgitab fenomeni Rootsi suhteliselt hõreda asustuse ning madala urbaniseerumisastmega – linnad olid emamaal väikesed ning neis ei elanud piisaval hulgal kaupmehi. Teise olulise erinevusena Kesk-Euroopa postisüsteemist tuuakse välja nn postitalupoegade massilist kasutamist kirjade edasitoimetamisel, mida selgitatakse esmalt riigi ja talupoegade vahelise erilise suhtega (teatavasti olid talupojad riigipäeval esindatud jne) ning teiseks lahenduse suhtelise odavusega.

Et artikli eesmärk oligi üldistada, kohtab temaatikaga lähemalt kursis olev ja võõrkeeltes orienteeruv lugeja käsitluses otseselt vähe uut. Artikli oluliseks lisaväärtuseks muutub sel põhjusel lühike, kuid võrdlemisi hea ülevaade Rootsi postiajaloo historiograafiast ning allikatest. Peamiselt Rootsi allikatele ning kirjandusele tuginevana jääb artikkel ka selgelt Rootsi emamaa (sh Soome) keskseks, suurriigi “uutest” ülemereprovintsidest lähemalt juttu pole. Nii kirjeldatakse näiteks Hamburgi tähtsust uudiste edastusel Stockholmi, mille otsesel mõjul hakati riigi pealinnas 1645. aastal välja andma Rootsi esimest ajalehte. Riigi ülemereprovintsidest toimunud samalaadsetel ning isegi varasematel arengutel (nt postmeister Jakob Beckeri katsest asutada Riias esimene perioodiline ajaleht juba 1632. aastal⁴) ei peatuta.

Kogumiku järgmine artikkel (Örjan Simonson, “The Swedish Empire and postal communications: speed and time in the Swedish Post Office, c. 1680–1720”, lk 49–97) vaatleb Rootsi postisüsteemi juba märksa laiemalt, esitades pealtnäha äärmiselt lihtsa küsimuse – kui kiiresti liikusid kirjad? Mahukas ning rohke allikmaterjalile tuginevas käsitluses püüab Örjan

⁴ Vt Arend Buchholtz, *Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga 1588–1888* (Riga: Müller, 1890), 107; Endel Annus, “Die im Baltikum bis 1710 erschienenen Zeitungen”, *Die schwedischen Ostseeprovinzen Estland und Livland im 16.–18. Jahrhundert*, hrsg. von Aleksander Loit, Helmut Piirimäe, Studia Baltica Stockholmiensa, 11 (Uppsala, 1993), 423–432 (425).

Simonson lahata probleemi, mis põhjustas kirjade edastamise aegluse ning ühenduste ebastabiilsuse, kuigi postisüsteem oli loodud eelkõige lähtuvalt riigi huvidest, mis püüdis tsentraliseeritud valitsemise poole. Kuigi postiühenduse tihedus ning kiirus paranes 17. sajandi viimastel kümnenditel, jäi suurriigi eri provintside vahelise ühenduse jätkuvaks komistuskiviks valdusi ühendav ning samas ka lahutav meri. Informatsiooni liikumisel meritsi polnud objektiivsetel asjaoludel lihtsalt võimalik tagada seda regulaarsust ning kiirust, mis maitsi. Rootsi postisüsteem tõhustus efektiivsemalt eelkõige oluliste Euroopa keskuste suunal ning selles kontekstis jäid näiteks Läänemereprovintsid Simonsoni hinnangul teisejärgulisteks ning ühendus nendega aeglaseks. Sarnaselt kogumiku esimesele artiklile jõutakse seega ka siin järeldusele, et kuna postisüsteem oli riigi poolt loodud, puudus seda efektiivselt käimasolev jõud või “määrdeõli”, ehk siis üleriigilise poliitilise korrespondentsi kokkulangevus kaubanduslase infovahetusega. Rootsi impeeriumi majanduslik integreeritus oli nõrk.

Simonsoni artikkel on kahtlemata tänuväärseks lugemismaterjaliks, sisaldades hulgaliselt detailseid fakte postiühenduse regulaarsusest ja tihedusest erinevate keskuste vahel, transpordi keskmisest kiirusest jms, mis võimaldab tõmmata paralleele mujalt pärineva informatsiooniga. Artikli alguses tsiteeritakse näiteks Gotlandi kuberner Gustav Adolf von der Osten genannt Sackeni kirja Stockholmi 1691. aasta 6. märtsist, milles kurdetakse saare halva postiühenduse üle emamaaga, sest sama aasta 28. jaanuaril trükitud palvapäevaplaat olevat alles nüüd kohale jõudnud (lk 50). Eestis ja Rootsis leiduvate allikate abil teame võrdlusena, et näiteks aastatel 1689–99 jõudsid palvapäeva plakatid Eestimaa kindralkubeneri kantseleisse umbes samal ajal, esimese viie aasta lõikes kas veebruaris või märtsis, perioodi lõpul juba veebruari esimesel poolel.⁵ Antud üksiknäite puhul oli Eestimaa postiühendus Stockholmiga seega justkui sarnane Gotlandile.

Kolmas artikkel (Enn Küng, “Johan Lange’s inspection of the Estonian and Livonian postal systems, 1687–88, lk 99–122) vaatleb ainsana Rootsi suurriigi postivõrgustikku n-ö Läänemere lõunakaldalt. Artikli näol on tegemist Enn Küngi varasema käsitluse⁶ edasiarendusega, mis keskendub postisüsteemi tõhustamise katsetele Rootsi suurriigi ülemereprovintsidest. Kuigi autor tõdeb, et Stockholmist Eesti- ja Liivimaale saadetud kontrolör Johan Lange ei lahendanud siin ühtegi kuningliku kantseleikolleegiumi

⁵ Kaarel Vanamõlder, “Gümnaasiumi trükkal ja keskvoimu korralduste publitseerimine 17. sajandi lõpu Tallinnas”, *Tuna*, 2 (2011), 26–43 (40).

⁶ Enn Küng. “... mugavamaid teid, kui nüüd linnade vahel tarvitatakse, on vaevalt leida ...” Postirevisjon Eesti- ja Liivimaal 1687.–1688. aastal”, *Tuna*, 4 (2005), 17–34.

instruktsioonis märgitud probleemi või lahtist küsimust, kaardistas revisjon olemasolevat olukorda (lk 122). Sarnaselt eelnenud artikliga põhineb Küngi käsitus rikkalikul arhiiviandmestikul, sisaldades väärtuslikku informatsiooni hilisematele uurijatele, astudes samas dialoogi teiste artiklitega kogumikus.

Küngi artikli valguses torkab näiteks silma tõsiasi, et kuigi rootslastest autorid (antud hetkel võib tinglikult “rootslaseks” nimetada ka kogumiku toimetajat Heiko Droset) käsitlevad suuremal või vähemal määral lisaks Rootsi emamaale suurriigi ülemereproviintse, on Läänemere provintsidest Eestimaal ning selle keskusel Tallinnal mängida riigi postisüsteemis selgelt kõrvalroll. Kui Riia figureerib olulise kommunikatsioonikeskusena pea igas kogumiku artiklis, siis Tallinna mainitakse ainult Küngi (spetsiifilises) käsitluses. Tõsiasi näib kinnitavat ka autori seisukohta, et Rootsi riiklikus postisüsteemis oli Tallinna postkontor pigem siseriikliku tähtsusega, ühendades ülemereproviintse ja emamaad. Kontakt välispostivõrgustikuga toimus maismaad mööda ja oli paljuski sõltuv Riia postkontori vahendajarollist (lk 112).

Heiko Droste artikkel (“The terms of royal service: post servant’s finances, c 1700”, lk 123–174) vaatab riiklikus postisüsteemis töötanud inimesi, nende ametist tulenevaid rolle ühiskonnas ning sissetulekuid. Valdavalt kuningliku kantseleikolleegiumi materjalidele tuginedes näitab autor posti teenistuses olnute võimalusi ning viise vahel kasinate sissetulekute suurendamiseks (näiteks erakirjade edasi toimetamine nn “teises”, ehk illegaalses postikotis), sest varauusaegses ühiskonnas käsitati postisüsteemi pigem äri kui teenusena (lk 143).

Postmeistri rolli ja positsiooni nii riiklikus süsteemis kui ühiskonnas illustreerib ilmekalt artiklisse põimitud *case-study* Kalmaris vakantseks jäänud ametikohale kandideerinud isikute käitumisstrateegiast ning ka krooni-poolsetest sammudest probleemi lahendamiseks. Varauusajale tüüpiliselt pandi näiteks kandidaadile kohustus abielluda eelmise postmeistri lesegaga (naiste, ehk siis täpsemalt leskede rollist ametikohtadel on eraldi juttu). Heites igakülgset valgust postmeistri igapäevasele tegevusele kasutab Droste mentaliteediajaloo meetodeid, tehes saadud uurimistulemuste põhjal laiemaid järeldusi. Artiklist selgub, et varauusaegses kontekstis võiks (peaks?) kuninglikke postmeistreid käsitada krooni äripartneritena, kes olid investeerinud oma töökohta isiklike ressursse, kattes nendega sotsiaalselt ja ametialasest positsioonist tulenevaid kulutusi elupaigale, riitusele, abielule, postkontorile jne. Riik pidi omalt poolt aktsepteerima postmeistrite katseid lisateenistuse hankimiseks, mida tänapäevaste arusaamade järgi

võiks pidada ametipositsiooni kuritarvitamiseks. Samas sidusid poolille-gaalsed tulud postmeistrid veelgi kindlamini nende ameti külge.

Eraldi peatub Droste postmeistrite tegevusel hankimaks täiendavaid sissetulekuid uudiste müümisest. Näiteks polnud Riia postmeister Statius Stein rahul, et Riias välja antava ajalehe koostamise ja müümise privileeg oli antud hoopis kindralkuberneri sekretärile Christoph Prescherile (lk 167).

Kogumiku viies artikkel (Marianne Larsson, “Livery coat, postal horn, and the national coat of arms: the material’s agency for the honour and protection of seventeenth-century post-carriers”, lk 175–195) jätkab paljuski Droste algatatud n-ö mentaliteediajaloolist või mikrotasandilist suunda, keskendudes postilt kui institutsioonilt enam isikutele, kes süsteemis töötasid. Erinevalt eelnevast artiklist on Marianne Larssoni vaatlusobjektiks postiljoni riietus ning ametialased regaalid (postisarv, riigivapi kujutis), mis nähti ette juba 1636. aasta postikorralduses. Kui Larsson toob välja, et (posti)sarve kasutati postikullerite identifitseerimisel ka 16. sajandi Thurn ja Taxise postisüsteemis, siis ilmselt kandus sümbol postisüsteemi juba kesk-aegsest kulleriteenistuse traditsioonidest. Näiteks oli 1350. aastatel Veneetsia ja Augsburgi vahel sisse seatud regulaarne kullerühendus. Kullerid kand-sid tunnuseks oda ning sarve, mida puhudes teatati oma saabumisest.⁷

Larssoni artikkel aitab paremini mõista laiemat postialase sümbolika kasutamist. Näiteks Tallinnas trükitud perioodilise ajalehe Reval(i)sche Post-Zeitung päises kohtame kujutist kiiruga kappavast ning sarve puhuvast postiljonist. Tegemist on varauusaegsete ajalehtede juures sageli kasutatud sümboliga. Ühest küljest oli tuhatnelja kappav hobune aurumasina-eel-ses Euroopas kiiruse võrdkujuks, teisalt pidid postikullerid Larssoni järgi kohustuslikus korras puhuma sarve lähenedes järgmisele postijaamale (lk 180). Seega edastasid ajalehtede päistel kujutatavad postiratsanikud sõnumit kõige kiirematest (seega aktuaalsematest) ning kõige värskematest (seega äsja saabunud) uudistest.

Viimane artikkel (Kekke Stadin, “News, trust and Paris fashion”, lk 197–210) keskendub eelkõige just uudistele, analüüsides esmalt selle mõiste tähendusvälja varauusaegses võtmes. Kekke Stadin vaatleb, kui-das postisüsteem aitas inimestele Rootsi suurriigis lähendada ning olla kursis Lääne-Euroopa kultuurilmingutega, nagu näiteks viimaste uudis-tega moe valdkonnast. Artiklist selgub, et 17. sajandi lõpus ja 18. sajandi alguses oli ühiskonnas säärase informatsiooni järele selge nõudlus, mille

⁷ Vt lähemalt Theodor Gustav Werner, “Das kaufmännische Nachrichtenwesen im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit und sein Einfluß auf die Entstehung der handschriftlichen Zeitung“, *Scripta Mercaturae*, 2 (1975), 3–51 (6).

rahuldamisega postmeistrid lisateenistust hankisid. Ühtlasi näidatakse, et ehkki teated moerindelt kuuluvad ringelnud informatsiooni n-ö “pehmesse” valdkonda (varauusaegsete uudiskandjate peamiseks sisuks olid sõjalis-poliitilised sündmused), saab ning peaks neid käsitama samuti uudistena.

Kokkuvõtvalt võib lisada, et kuigi vaadeldav kogumik koosneb üksnes kuuest artiklist, moodustavad käsitlused üksteist täiendades uudse ja huvitava pildi Rootsi suurriigi postikorraldusest. Posti ei pea mõistma ainult institutsioonina, kus krooni ametnikud mutrikestena töötasid. Postisüsteem polnud ka asi iseeneses, vaid see tähendas informatsiooni liikumist ja liigutamist, mõjutades nii pea kõiki varauusaegseid eluvaldkondi. Kogumiku suureks plussiks võibki pidada nimetatud dimensiooni rõhutamist. Võib loota, et kogumik inspireerib edasisteks analoogseteks uurimusteks.

Kogumik on varustatud kirjanduse loetelu, registri, lühendite ja toponüümika seletuste ning Rootsi 17. sajandi postivõrgustiku kaardiga.

KAAREL VANAMÖLDER